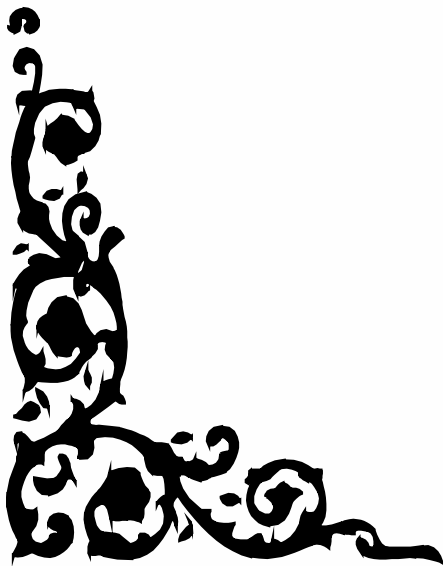

דברי משה

פרשת חיי שרה

עבד עבדים יהיה לאחיו - קללה או עצה

יעקב דה הז 8/7 רמות א' ירושלים

02 – 5715091

©

פרשת חיי שרה
"עבד אברהם אנכי"

בפרשה מספרת התורה הקדושה על השליחות ההיסטורית של אליעזר עבד אברהם אל ארם נהריים, להביא משם אשה ליצחק בנו של אברהם.

אנשי ארם נהריים ובכללם משפחתו של בתואל, היו רחוקים מאד מלהיות יראי ה', מבחינה רוחנית לא היה הרבה הבדל בינם לבין אנשי ארץ כנען.

אומנם מעלה אחת היתה לאנשי ארם נהריים על יושבי ארץ כנען, אנשי כנען היו מזרעו של חם בן נח, ממנו הושרשו בהם מידות ותכונות רעות, לא כן אנשי ארם נהריים בכלל ומשפחתו של בתואל בפרט, כצאצאים של שם בן נח, הם נחנו במידות טובות.

מטעם זה לא אבה אברהם אבינו לקחת אשה ליצחק [ולא יצחק ליעקב] מבנות הכנעני, וכלשון רבנו ניסים זצ"ל בדרשותיו (דרוש חמישי): "מאשר היו בנות כנען מוטבעים בתכונות רעות, היו בוחרים האבות להתרחק מהם, ולהתדבק במי שאינו מוטבע באותן התכונות הרעות, כי גם היה עובד עבודה זרה, לפי שאותן התכונות מתעברות ונמשכות בזרעם, והם כמו חולי הגוף נקראים בספרי הרפואה חלאים ירושיים. לפי שמצות ועבירות התורה על שני פנים, מהם יעשו רושם בגוף ובנפש יחד, ומהם שלא יעשו רושם רק בנפש לבד. והרושם ההוא שיהיה בנפש לבד, הרושם ההוא עם היותו רע מזיק מאד איננו מתעבר אל הבנים, כי אין לנפשות יחס וקורבה כלל. אבל העבירות אשר ירשמו וישנו לרע הנפש והגוף, בהכרח יעבור רשומם אל המשתלשל מהם. ואשר ירשמו לרע

הנפש והגוף, הם העברות שיש להם מבוא בתכונות נפשיות כשנאה וקנאה והאכזריות ורכילות ודומיהם, כי אלו יעשו רושם רע בנפש מצד שהם עברה ותכונה רעה, ומלבד זה יעשו רושם רע בגוף".

זאת ועוד, שבכנענים דבקה קללתו של נח: "ארור כנען, עבד עבדים יהיה לאחיו". כיון שכך, לא יכול היה אברהם לקחת ליצחק אשה מבנות כנען אשר הוא חי בקרבם, והוצרך לשלוח את אליעזר עבדו עד לחרן, אל משפחת בתואל שהיו ממשפחת שם ולהביא משם אשה ליצחק.

מטעם זה אגב שלל אברהם על הסף את הרעיון להשיא את יצחק לביתו של אליעזר עבדו הנאמן, כמי שגדלה בביתו של אברהם, כבת למי שהעידה עליו התורה שהיה זיו איקונין שלו זהה לזה של אברהם אבינו, שהיה דולה ומשקה מתורתו רבו לאחרים, ודאי לא היתה מתאימה וראויה ממנה להינשא ליצחק.

בחז"ל מובא שאליעזר אכן ניסה בכל דרך להוציא את השידוך הזה אל הפועל, כפי שכותב הרש"י על הפסוק (פרק יד פסו' לט): "ואומר אל אדני אלי לא תלך האשה אחרי". אלי כתיב, בת היתה לו לאליעזר והיה מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיא בתו".

אומנם כיון שגם אליעזר נמנה על צאצאי חם בן נח, הרי שגם בו דבקה הקללה של "ארור כנען", לכן לא יכל אברהם להיענות לחיזורו של אליעזר ולעשות את רצונו, כדברי חז"ל שם: "אמר לו [אברהם], בני ברוך ואתה ארור, ואין ארור מתדבק בברוך"¹.

¹ אף שבקללת נח נאמר "ארור כנען", ואליעזר לפי חז"ל [עי' בתרגום יונתן בן עוזיאל לספר בראשית (פרק יד פסו' יד)] היה בנו של נמרוד, שהיה בנו של כוש ולא של כנען, ואם כן אינו נכלל בקללת נח?

בכל סיפור השליחות לא מוזכר אליעזר בשמו אלא בתואר עבד

הנה כאשר אנו מתבוננים בפסוקי התורה העוסקים בסיפור השליחות של אליעזר ארם נהריים, עדים אנו לתופעה מעניינת, בכל מהלך השליחות, מהרגע בו נקרא אליעזר למשימה, ועד להבאתה של רבקה אל יצחק, לאורך כל הסיפור לא מוזכר שמו של אליעזר בשמו אפילו פעם אחת, בכל מהלך השליחות הוא מופיע רק בשם התואר שלו "העבד": "ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו המשל בכל אשר לו ... ויאמר אליו העבד אולי לא

בפרקי דרבי אליעזר (פרק טז), אכן מפורש שאליעזר באמת היה עבדו של נמדטד ולא בנו: "ומהיכן היה עבדו? אלא שכיון שיצא מאור כשדים, באו כל גדולי הדור ליתן לו מתנות, ולקח נמרוד עבדו אליעזר ונתנו לו עבד עולם". ולפי זה יתכן באמת שגם אליעזר היה מזרע כנען.

וכן מפורש בדברי המדרש רבה פרשת חיי שרה (פרשה נט סימן ט), על הפסוק בספר הושע (פרק יב פסוק ח): "כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב", כנען זה אליעזר.

כעין זה כותב בחסד לאברהם [אבן השתיה עין משפט כה]: "ודע כי אליעזר עבד אברהם היה תחילה נשמה קדושה שנתנה תוך קליפת כנען הארור", עכ"פ למבואר בתרגום יהונתן שהיה אליעזר בנו של נמרוד עדיין צריך ביאור?

ובספר אמרי נועם חלק ג' פרשת חיי שרה [בהערה אות ג'] כותב אדמו"ר הגה"צ רבי יורם מיכאל אברגיל זצ"ל שקללת נח אכן התייחסה לכל ארבעת בניו של חם, ובכללם גם לכוש סבו של אליעזר, רק שתלה הכתוב את הקללה בכנען משום שהוא גרם לנח שלא יוליד בן רבעי, כמובא ברש"י (פרק ט פסוק כה) עיי"ש.

וכן כותב הסבא מסלבודקא זצ"ל באור הצפון [חלק א עבדות וחרות] שבדברי נח "עבד עבדים יהיה לאחיו", הכריז נח שמעתה ירד כל זרעו של חם לדורות עולם לדרגה נמוכה של עבדי עבדים עיי"ש.

תאבה האשה ללכת אחרי ... , וישם העבד את ידו תחת ירך אברהם אדניו וישבע לו על הדבר הזה ... , ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדניו וילך וכל טוב אדניו בידו ... , ירץ העבד לקראתה ... , ויאמר עבד אברהם אנכי ... , ויהי כאשר שמע עבד אברהם ... , ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב ובגדים ויתן לרבקה ... , ותאמר אל העבד מי האיש הלזה ההלך בשדה לקראתנו, ויאמר העבד הוא אדני ... , ויספר העבד ליצחק את כל הדברים אשר עשה."

והדבר צריך ביאור, מה ראתה התורה להעלים את שמו של אליעזר דוקא כאן בשליחות החשובה והמשמעותית ביותר בחייו, מדוע דוקא כאן נקרא הוא רק בשם התואר העבד ולא בשמו הפרטי אליעזר ?

בשליחות זו נדרש מאליעזר להיות בטל לאברהם לגמרי

בדברי רבותינו מובא שיש קשר בין אי הזכרת שמו של אליעזר לאופי השליחות, למשימה כזו נעלית וחשובה, להביא את מי שעתידה יחד עם יצחק להניח נדבך נוסף בבניין הנקרא "בית ישראל", את מי שעשויה למלא את מקומה הענק של שרה אמנו, למשימה גדולה וחשובה כזו נדרשת אחריות ומסירות אין קץ.

אם ראה אברהם לנכון להפקיד את המשימה הזו בידיו של אליעזר, אין זה אלא משום שהכיר אברהם את מעלותיו ומידותיו של אליעזר, כמו כן את נאמנותו ומסירותו הגדולה, ומעל לכל הכיר אברהם את הביטול המוחלט שלו אליו, רק משום כך סמך עליו אברהם בשתי ידיו, וראה בו את האדם המתאים ביותר להטיל על שכמו את ביצוע המשימה, אולי הכי חשובה שנדרש אליה אי פעם, כל עתידה של האומה הישראלית הופקד בידיו של אליעזר.

אכן, חרף כל מעלותיו של אליעזר, אברהם לא מסתפק בהכרת אופיו ותכונותיו של אליעזר, הוא אינו מסתמך רק על נאמנותו בעבר, כדי להבטיח את הצלחת המשימה, כדי לסייע בידו של אליעזר, לזרזו לבצע את המשימה בצורה היותר מושלמת, להיות חף מכל נגיעה עצמית² או אחרת³, אברהם משביע אותו שבועה חמורה בנקיטת חפץ⁴: "... שים נא ירך תחת ירכי, ואשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבו".

כעבד נאמן לרבו, אליעזר מקבל על עצמו את התפקיד הלא פשוט, ולמרות הנגיעה האישית שהיתה לו בדבר, הוא מתעלה מעל לכל החשבונות, למול עניו הוא שם מטרה אחת ויחידה, למלא את המשימה שהטיל עליו אדונו, ולבצע אותה באופן הכי מושלם שאפשר.

כדי להבטיח שאכן הוא עושה את הדבר הנכון, הוא לא מסתמך על חכמתו וכישוריו בלבד, אלא מרים את עניו לשמים

² בספר באר יוסף כותב, שלכן הדגיש אברהם לאליעזר: "לא תיקח אשה לבני מבנות הכנעני" אשר אנכי יושב בקרבו", הכנעני, בה"א הידיעה, ומיהו אותו כנעני? הוא אליעזר עצמו, שעליו דרשו חז"ל במדרש בראשית רבה, (פרשה נט): "ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו, שהיה זיו איקונין שלו דומה לו. וזהו "אשר אנכי יושב בקרבו...." שזיו איקונין שלי נמצא בו" עכ"ד].

³ עיי' בספורנו כותב שהטעם שהשביע אברהם את אליעזר: "ומפני עשרו דאג שמא איזה אדם בלתי הגון ירבה שוחד לעבדו כדי שיבחר בבתו, ולא ישתדל להשיג אשה הגונה לבנו. ולכן הוצרך להשביע את עבדו על כל אלה".

⁴ עיי' במסכת שבועות (לח:): "מכאן לנשבע שצריך לאתפושא חפצא בידיה", כן לשון רש"י הקדוש: "לפי שהנשבע צריך שיטול בידו חפץ של מצוה, כגון ספר תורה או תפילין, והמילה היתה מצוה ראשונה לו ובאה לו על ידי צער והיתה חביבה עליו ונטלה" עכ"ל.

ומתפלל: "ה' אלהי אדני אברהם, הקרה נא לפני היום, ועשה חסד עם אדני אברהם", הוא מבקש מהקדוש ברוך הוא שיזמין לו את האשה הראויה ליצחק.

בעודו מתפלל, זימן לו הקדוש ברוך הוא את רבקה: "ויהי הוא טרם כלה לדבר, והנה רבקה יצאת, אשר ילדה לבתואל בן מלכה אשת נחור אחי אברהם, וכדה על שכמה".

אחר מבחן אופי קצר, גילה אליעזר שלפניו ניצבת נערה אצילה, מוכתרת במידות טובות, הוא תוהה על קנקנה, ונדהם לגלות שהיא לא אחרת מאשר בת בתואל בן מלכה אשר ילדה לנחור, ברוך ה' אלהי אדני אברהם הוא מברך, אשר לא עזב חסדו ואמתו מעם אדני, אנכי בדרך נחני ה' בית אחי אדני".

בינתיים הספיקה רבקה לרוץ לביתה, לספר לאמה⁵ על עובר האורח המשונה שפגשה על הבאר, אלה מיהרו להביאו אל ביתם, שם נסגר השידוך בהכרזה של כולם: "מה יצא הדבר".

כיון שכן אמרו לאליעזר: "הנה רבקה לפניך קח ולך, ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר ה'". אליעזר משתחוה ומודה לקב"ה: "וישתחו ארצה לה".

במדרש רבה (פרשה ס אות ו) [הובא ברש"י] למדו מכך חז"ל: "שמודים על בשורה טובה". עד כדי כך היה אליעזר שמח במציאת רבקה, כאילו מצא כעת חתן לבתו, והרגיש צורך מיוחד להודות לה' על הטובה שנעשתה עמו.

⁵ ברש"י (פרק כד פסוק כח) כותב שדרך הנשים היתה להיות להן בית לישיב בו למלאכתן, ואין הבת מגדת אלא לאמה. מקור הדברים בדברי רבי יוחנן במדרש רבה פרשת חיי שרה (פרשה ס סימן ז) "אין האשה רגילה אלא לבית אמה", והקשו עליו שם ממה שנאמר אצל רחל "ותגד לאביה" אמר להם, שמתה אמה ולמי היה לה להגיד לא לאביה עיי"ש.

על ידי הביטול של אליעזר לאברהם יצא מכלל ארור ונכנס לכלל ברוך

חכמינו ז"ל מגלים לנו, שהתבטלות זו של אליעזר לאדונו, זיכתה אותו בסופו של יום להיכנס בשערי ברכה, בשכר התבטלותו המוחלטת לאדונו אברהם, בטלה ממנו קללת נח "ארור כנען", והוא נכנס לכלל ברוך.

כך אומר רבי יוסי בר דוסא במדרש רבה פרשת חיי שרה (פרשה ס אות ז): "כנען הוא אליעזר, ועל ידי ששרת אותו צדיק באמונה, יצא מכלל ארור לכלל ברוך". כפי שקרא לו לבן הארמי: "בא ברוך ה'". ובזוהר הקדוש פרשת שלח לך מובא, שבא המלאך משמים ושם את מילים אלו בפיו של לבן עי"ש.

בשפת אמת [חיי שרה תרמ"ט] כותב הרבי זצ"ל, שדבר זה נרמז בגוף הקללה שקילל נח את חם: "ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו". לא כל הפסוק הוא קללה כותב הרבי זצ"ל, אלא רק המילים "ארור כנען", המשך הפסוק "עבד עבדים יהיה לאחיו" כותב הרב, הם הרפואה והתיקון והדרך לצאת מקללה זו, במילים אלה נאמר לחם על ידי נח אביו, שאם יחפוץ הוא או מי מיוצאי חלציו להסיר מעליהם את קללת הארור, הם יוכלו לעשות כן על ידי שיהיה עבד עבדים למי שהוא ברוך, על ידי שיהיו בטלים לזרעו של שם, שנאמר עליו "ברוך ה' אלוקי שם", יזכו לצאת מכלל ארור.

במדרש רבה פרשת חיי שרה (פרשה ס סימן ב) נקרא אליעזר "עבד משכיל", וזה משום אליעזר השכיל לרדת לעומק דבריו של נח סבו, הוא השכיל להבין שבתוך דבריו מונח שיש אפשרות להשתחרר מהקללה הנוראה של ארור כנען, וזה על ידי שתהיה בו בחינה זו של "עבד עבדים יהיה לאחיו", על ידי שיהיה באל

ביטול מוחלט כלפי אברהם אדונו, כך עשה וזכה להיכנס לכלל ברוך.

גם טבי עבדו של רבן גמליאל זכה לצאת מכלל ארור

במסכת ברכות (טז:) מעיד רבן גמליאל על טבי עבדו שהוא עבד כשר, ולכן קיבל עליו רבן גמליאל תנחומים אף שאין מקבלים תנחומים על עבדים].

כמו אליעזר עבד אברהם, גם טבי עבדו של רבן גמליאל שימש את רבן גמליאל רבו תוך כדי ביטול מוחלט, גם בעת שהיה רבן גמליאל יושן בסוכה, היה טבי עבדו ישן תחת המיטה בסוכה, [שיודע היה שעבדים כמו נשים פטורים מין הסוכה], וזאת כדי להיות סמוך לרבן גמליאל, להיות זמין לשרתו בעת הצורך.

אכן בספר שער הגלגולים [הקדמה כט] מובא, שבטבי עבדו של רבן גמליאל התגלגלה נשמת חס בן נח שנתקלל בארור, [חס וטבי בגימט' קטנה עולה י"ב], ובספר אמרי נועם חלק ג' פרשת חיי שרה [הערה ה'] מוסיף הרבי מדיז'קוב זצ"ל, שלא לחינם גלגלה ההשגחה העליונה שטבי יהיה עבד דוקא אצל רבן גמליאל, כי ברבן גמליאל היה ניצוץ נשמת אברהם אבינו, כפי שמסופר במסכת קידושיין (לב:) על רבי אליעזר ורבי יהושע ורבי צדוק שהיו מסובים בסעודת החתונה של בנו של רבן גמליאל, והיה רבן גמליאל עומד עליהם ומשמש אותם ומגיש להן מאכל ומשקה, כשהעיר רבי אליעזר שאין זה מן הראוי שיעמוד נשיא הדור לשמשם, השיבם רבן גמליאל, כך מצינו באברהם אבינו שהיה גדול הדור ועמד ושימש את המלאכים שבאו אליו.

כמו אליעזר עבד אברהם, גם טבי עבדו של רבן גמליאל עבר את אותו תהליך של בירור, על ידי שהיה בטל לרבן גמליאל

באופן מושלם, הוא זכה גם הוא לצאת מכלל ארור ונכנס לכלל ברוך, כדברי הרב שם משמואל פסח [שנת תרעז] בשם אביו זצ"ל שכל הבטל אליו הרי הוא כמוהו.

מעתה נוכל לומר, שמטעם זה לא נזכר שמו של אליעזר בכל מהלך השליחות שלו להבאת רבקה ליצחק, בשליחות זו היה מונח עיקר הניסיון של אליעזר, עד כמה הוא בטל כלפי אברהם אבינו, עד כמה מקיים הוא בעצמו: "עבד עבדים יהיה לאחיו", לכן בכל מהלך השליחות נקרא הוא רק בתואר עבד, לומר שעשה אליעזר את השליחות באופן היותר מושלם, ואכן ראוי הוא לצאת מכלל ארור לכלל ברוך.

